

Оксана ПАСИЦЬКА (Львів)

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ПОВІТУ У 20-х роках ХХ століття

Вивчення етнічного складу населення на місцевому рівні є важливим чинником у розумінні політичних, соціально-економічних, культурних процесів сучасного суспільства. На етнічну структуру та розміщення населення повітів Львівського воєводства впливали загальнодержавні процеси тодішньої Речі Посполитої, а також локальні особливості регіону. Етнодемографічні процеси у Львівському – центральному – повіті Галичини перебували під впливом політичних процесів, територіальних змін, етнічної, соціальної структури населення м. Львова. Українські та польські науковці, характеризуючи історичні події міжвоєнного періоду в Західній Україні, подають аналіз окремих етнічних груп населення. Проте вони не приділяли належної уваги проблемам етнічного складу населення на місцевому рівні загалом та у Львівському повіті упродовж 1920-х рр. зокрема.

З метою ідентифікації населення Львівського повіту використовувався поширений в українській історіографії віросповідний критерій. Такий підхід ґрунтується на традиційному для жителів цього регіону зв'язку національної ідентичності з конфесійною приналежністю.

Огляд вітчизняної та польської історіографії показує, що й досі недостатньо розроблено окремо питання етнічної та територіальної структури населення Львова і повіту в міжвоєнний період. Ґрунтовне дослідження етнічного складу західноукраїнського населення у першій половині ХХ ст. здійснив В. Кубійович¹. Аналіз етнічного складу населення західноукраїнських земель з кінця ХІХ ст. до 1939 р., економічних і політичних факторів, що вплинули на зміну співвідношення між окремими національними групами краю, знаходимо у дослідженнях С. Макарчука². Чисельність і зайнятість єврейського населення галицьких земель, історію німецьких колоній досліджували В. Меламед³, М. Драк, П. Штойко, І. Іванчов⁴. Детальний аналіз змін у розселенні та соціальній структурі польського населення Східної Галичини у

¹ *Кубійович В.* Західні українські землі в межах Польщі 1920–1939 // *Його ж.* Наукові праці. – Париж; Львів: Фенікс, 1996. – С. 246–265; *Його ж.* Національні відносини в Галичині в світлі перепису з 9. ХІІ. 1939 // Там само. – С. 266–280; *Його ж.* Етнічні меншини в Україні // Там само. – С. 374–397.

² *Макарчук С.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Выща школа, 1983. – 255 с.

³ *Меламед В.* Єврейська громада Львова у міжвоєнний період (1918–1939 роки) // Львів: Історія, населення, культура. – Львів, 1994. – С. 39–42; *Его же.* Евреи во Львове (ХІІІ – первая половина ХХ века): события, общество, люди. – Львов: ТЕКОП, 1994. – 268 с.

⁴ *Драк М.* Німецьке населення Східної Галичини: розселення та зміни кількісного складу (1772–1857) // Німецькі колонії в Галичині. Історія – архітектура – культура. – Львів, 1996. – С. 57–67; *Іванчов І.* Дорнфельд – вчора, Тернопілля – сьогодні // Там само. – С. 209–213;

міжвоєнний період подано у дослідженнях О. Дудяка⁵. Динаміку етнічного складу населення Львова та його околиць з XIII ст. і до сьогодення відтворено в монографії Р. Лозинського⁶. Вивченням питань чисельності, розташування, еміграції окремих етнічних спільнот на західноукраїнських землях займалися польські дослідники А. Крисінський⁷, Г. Сіудут, П. Троянський, В. Вежбенець⁸. Метою даної статті є аналіз чисельності та історії розселення етнічних груп населення (українців, поляків, євреїв, німців та інших) в адміністративно-територіальних межах Львівського повіту в 1920-х роках.

Львівський повіт обіймав навколо м. Львова територію сучасних Пустомитівського району, північно-західну частину Миколаївського району, південно-західну частину Кам'янсько-Бузького району, південь Жовківського та крайню південно-східну частину Яворівського району. Повіт межував: на півночі – з Жовківським і Кам'янсько-Струмилівським, на півдні – Жидачівським, на заході – Городоцьким, на сході – Бібречьким і Перемишлянським повітами (*див. Додаток*).

На початок 20-х років XX ст. у Львівському повіті мешкала 149 551 особа, з них 71 644 чоловіків, 77 907 жінок, а у Львові мешкала 219 388 осіб: 99 266 чоловіків, 120 122 жінок⁹.

Чисельність населення окремих етнічних груп у Львівському повіті на початку 20-х років XX ст. простежимо за допомогою таблиці.

Таблиця 1. Етнічний склад населення Львівського повіту за переписом 1921 р.

Все населення	Етнічні групи				
	поляки	українці	євреї	німці	інші
тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %
149551 / 100	70029 / 46,8	65084 / 43,5	11567 / 7,7	2653 / 1,7	218 / 0,1

Штойко П. Географія німецьких колоній в Галичині кінця XVIII – початку XX століть // Там само. – С. 68–74.

⁵ *Дудяк О.* Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини в першій третині XX ст. (за матеріалами переписів 1910, 1921, 1931 рр.) // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 36. – С. 286–296.

⁶ *Лозинський Р.* Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). – Львів: ЛНУ, 2005. – 358 с.

⁷ *Krysiński A.* Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – Warszawa, 1928. – № 6. – S. 651–707; *EjUSD.* Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich. – Warszawa, 1930; *EjUSD.* Ludność polska a mniejszości w Polsce w świetle spisów ludności 1921 i 1931 r. // Sprawy Narodowościowe. – Warszawa, 1932. – № 4–5. – S. 347–391.

⁸ *Siudut G.* Pochodzenie wyznaniowo-narodowościowe ludności Małopolski Wschodniej i Lwowa wedle spisu ludności z 1931 r. // Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. – Kraków, 1998. – Т. II. – S. 260–280; *Trojański P.* Liczba i rozmieszczenie oraz struktura wewnętrzna ludności wyznania mojżeszowego w województwie Lwowskim w okresie międzywojennym // Ibid. – S. 243–260; *Wierzbieniec W.* Żydzi w województwie Lwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne. – Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003. – 420 s.

⁹ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Lwowskie. – Warszawa: Nakł. Głównego Urzędu Statystycznego, 1924. – Т. XIII. – S. 10.

Джерело: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Lwowskie. – Warszawa, 1924. – Т. XIII. – S. 24–27.

Статус міст, окрім Львова, у Львівському повіті ще з 1896 р. мали Новий Яричів* і Щирець^{10**}.

У містах Львівського повіту в 1921 р. проживало 3 075 осіб, з яких 1 454 чоловічої статі та 1 621 жіночої. За чисельністю міське населення поступалося багатьом приміським селам, наприклад, Замарстинову (8 659 осіб), Клепарову (5 789 осіб), Знесінню (5 551 особа), Білогорщі (4 423 особи), Винникам (3 603 особи) тощо¹¹.

Загальна чисельність сіл Львівського повіту – 131, населення – 143 279 осіб, із них чоловіків – 68 633 особи, жінок – 74 646 осіб. Із числа сіл, статус містечок мали Кукіжів і Наварія. У Львівському повіті знаходилося 13 сіл з населенням понад 2 тис. осіб^{***}, 35 – від 1 000 до 2 000, 58 – від 500 до 1 000 і 25 – від 200 до 500 мешканців. Менше 200 мешканців проживало у Загородці, Новому Хоросні та Лінденфельді.

Загалом, у 131 селі Львівського повіту мешкало 67 409 поляків, 63 495 українців, 9 734 євреї та 2 502 німці. З інших етнічних груп у селах Львівського повіту були росіяни і чехи, зокрема, у Фалькенштайні, Кульпаркові, Клепарові, Скнилові.

Таблиця 2. Етнічний склад міського населення Львівського повіту за переписом 1921 р.

Міста	Все населення	Етнічні групи				
		поляки	українці	євреї	німці	інші
	тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %	тис. / %
Новий Яричів	2139 / 100	631 / 29,5	582 / 27,2	926 / 43,3	–	–
Щирець	936 / 100	64 / 6,8	100 / 10,1	712 / 76,1	59 / 6,3	1 / 0,1
Разом	3075 / 100	695 / 22,6	682 / 22,2	1638 / 53,3	59 / 2	1 / 0,03

Джерело: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej... – S. 24.

У Львівському повіті переважали поляки, зокрема, у селах навколо м. Львова, а також на сході повіту. Понад 90 % представників цієї національності прожи-

* Вперше Яричів згадується у 1370 р. На його території 1563 р. було закладено містечко Новий Яричів. У 1618 р. король Сигізмунд III подарував його канцлеру, коронному гетьману С. Жолкевському. Місто мало магдебурзьке право. У 1695 р. Новий Яричів зазнав спустошливого набігу татар. (Історія міст і сіл Української РСР. В 26-ти т. Львівська область / гол. ред. кол. В. Ю. Маланчук. – Київ, 1968. – С. 438).

** Одне із стародавніх руських міст. Перші згадки про нього належать до початку ХІІ ст. Друга згадка про Щирець датується 1219 р., коли під Городком відбулася битва між угорсько-польськими і руськими військами. У 1241 р. місто зазнало нападу татар. У документах ХV ст. Щирець згадується вже як повітовий центр. У 1828 р. Щирець із передмістями купив австрійський барон Крігсгабер (Історія міст і сіл Української РСР... – С. 591–596).

¹⁰ Prószyński M. Powiat Lwowski. Ludność i instytucje. – Lwów, 1911. – S. 9.

¹¹ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej... – S. 10.

^{***} Білогорща, Борщовичі, Винники, Давидів, Знесіння, Клепарів, Кульпарків, Рясна Польська, Сигнівка, Симіанівка, Сокільники, Замарстинів, Чишки.

вали у таких селах: Білка Шляхетська, Білка Королівська, Давидів, Зубра, Кротошин, Пруси, Семенівка, Сокільники, Чишки, Гончари, Костеїв, Козельники, Пасіки-Зубрицькі, Виннички, Холодновідка (*див. Додаток*).

Польські назви окремих сіл Львівського повіту відображали їх етнічну характеристику: Рясна Польська, Білка Шляхетська. Водночас були села з етнічними польськими назвами, в яких переважало українське населення (наприклад, Ляшки Муровані, де проживало 707 українців, 385 поляків, 51 єврей). Загалом, польське населення, яке проживало в сільській місцевості, не мало значної переваги над іншими національностями.

Українці – корінні жителі регіону – склали 70–99 % населення Львівського повіту в 52 селах, розташованих здебільшого у північній та південній частинах повіту. Понад 90 % українців проживали у 22 населених пунктах: Бродки, Вербіж, Вислобоки, Гаї, Гонятичі, Гуменець, Дмитре, Жирівка, Запитів, Кагуїв, Луб'яна, Підберезці, Полянка, Попеляни, Піски, Ременів, Руданці, Селисько, Ситихів, Сорочи Щирецькі, Стронятин, Черепин (*див. Додаток*).

Серед найдавніших мешканців Львова і його околиць були євреї. Походження єврейського населення Львова невідоме, однак це могли бути східні (азіатські) євреї, так само як і найдавніші мешканці єврейського походження інших великих міст. Імовірно, що перші євреї Львова переселилися сюди зі зруйнованих монгольським військом міст Київської Русі¹². У XVI – першій половині XVII ст. кількість і питома вага євреїв на галицьких землях швидко збільшувалася. До Західної України почало поступово переселятися єврейське населення з найрізноманітніших регіонів Європи. Спочатку головний потік євреїв ішов із західних польських земель. Згодом, почали масово прибувати єврейські поселенці з Чехії, Німеччини, Нижньої Австрії, Угорщини, Італії та Литви¹³.

У другій половині XVII – першій половині XVIII ст. кількість євреїв надалі збільшувалася. Посилювалася їхня економічна роль¹⁴. У 1880–1910 рр. євреї почали покидати Галичину. Це пояснюється тим, що у другій половині XIX ст. у господарстві краю в процесі розвитку капіталістичних відносин істотно послабилася економічна важливість низки традиційних єврейських занять (дрібної торгівлі, шинкарства, деяких видів ремесел тощо) і поступово почала зростати роль промисловості. З цієї причини значну частину євреїв було позбавлено звичного заробітку. Однак розвиток промисловості був недостатнім для того аби зайняти наявну єврейську робочу силу. Крім того, у промисловості вони зіткнулися з конкуренцією з боку українців, які після скасування панщини почали мігрувати з сільської місцевості в міста.

Чимало професій для євреїв, як і для українців, залишалися малодоступними. Ці фактори у другій половині XIX ст. зумовили процес зубожіння єврейського населення. Намагаючись хоч якось покращити своє фінансове становище, євреї переселялися з малих і середніх міст Галичини у великі міста, потім – у середні регіони, а з 1880-х рр. почалася масова еміграція євреїв до США, Канади, деяких

¹² Меламед В. Євреї во Львові... – С. 30–32.

¹³ Там само. – С. 60.

¹⁴ Лозинський Р. Етнічний склад... – С. 108.

країн Європи та Латинської Америки. Місце євреїв поступово почали займати українці та поляки¹⁵.

У 1921 р. значна кількість євреїв жили в декількох селах, розташованих поблизу Львова (із 1930 р. включені до складу м. Львова): Замарстинів (33,7 %), Знесіння (35,5 %), Клепарів (19,3 %) і в містечку Наварії¹⁶. Отже, на початку 1920-х рр. у приміських селах Замарстинів, Знесіння, Клепарів мешкало 6 006 євреїв. У цей же період єврейське населення Львова складало 76 854 особи¹⁷.

Відзначимо, що упродовж міжвоєнного періоду єврейська етнічна група, порівняно з українцями та поляками, була досить чисельною у містах Львівського повіту. Представники цієї національності посідали домінуючі позиції у певних галузях економіки та міського господарства. Більшість працюючого єврейського населення були торговцями та ремісниками, зокрема, працювали у легкій промисловості, займалися посередництвом і банківською справою, а також медициною та юриспруденцією¹⁸.

У Львівському повіті мешкала значна кількість німців. Початки німецької колонізації в Україні сягають часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX–XII ст.). Це підтверджує той факт, що до початку XV ст. німецьке право мали фактично всі головні міста Галичини, ціла низка невеликих міських поселень і чимало сіл. Подальше виникнення колоній пов'язане з входженням Галичини до Австрійської імперії (1772). Найбільша хвиля німецького розселення і закладання колоній у Галичині припадають на 70–80-ті рр. XVIII ст. – часи радикальних реформ Йосифа II. Уже восени 1782 р. у Галичину стали прибувати німецькі поселенці, переважно, цілими сім'ями. За кілька років поселенського руху до Галичини прибуло 2 827 родин. Їх загальна кількість складала 12 475 осіб¹⁹. Австрійський уряд запросив у Галичину переселенців з німецьких провінцій своєї держави і з сусідніх країн (Пруссії, Саксонії, Баварії, Польщі). Назви деяких колоній вказують на їх генезу, наприклад Фалькенштайн²⁰.

Німецькі колонії Львівського повіту виникли у такій хронологічній послідовності: Острів – 1783; Розенберг – 1783; Кальтвассер – 1784; Фалькенштайн – 1784; Вайнберген – 1785; Дорнфельд – 1786; Лінденфельд – 1788; Райхенбах – 1789; Хоросно Нове – 1789; Айнзідель – 1836²¹. Більшість німецьких поселень розташовувалися на півдні Львівського повіту, тільки Вайнберген знаходився у центральній, а Кальтвассер – у західній частинах повіту (*див. Додаток*). Здебільшого колонії мали німецькі назви: Айнзідель, Фалькенштайн, Райхенбах, тільки поодинокі – українські, наприклад, Хоросно Нове. Деякі мали паралельні назви – українські та німецькі, з однаковими або близькими смисловими значеннями, наприклад, Винники – Вайнберген.

Колонією називалися поселення з населенням щонайменше 20 родин колоністів, які творили самодіяльну “гміну”. Як правило, ці територіальні одиниці мали

¹⁵ Лозинський Р. Етнічний склад... – С. 142–143.

¹⁶ Державний архів Львівської області. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 1238. – Арк. 2.

¹⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej... – S. 24.

¹⁸ Меламед В. Єврейська громада Львова у міжвоєнний період... – С. 39–42.

¹⁹ Драк М. Німецьке населення Східної Галичини... – С. 58.

²⁰ Штойко П. Географія німецьких колоній... – С. 68–69.

²¹ Там само.

від 10 до 40 родин, як виняток, понад – 100. Їх територія була невеликою, особливо поблизу більших міст. Наприклад, колонія Розенберг нараховувала 12 будинків; Кальтвассер – 23 будинки; Фалькенштайн – 36; Дорнфельд – 89. Найбільша колонія Дорнфельд на час своєї появи нараховувала 104 родини у складі 514 осіб (253 чоловіків і 261 жінка). У 1880 р. у цьому поселенні мешкало 814, у 1890 р. – 827, у 1900 р. – 799, у 1921 р. – 608 осіб²².

У селах Львівського повіту, які засновали німецькі колоністи, на початку 1920-х рр. німці складали: Айнзідель (Один поселенець) – 119 осіб (37,1 %); Вайнберген* (Винна гора) – 260 осіб (36,2 %); Дорнфельд (Колюча гора) – 606 (75,6 %); Кальтвассер** (Зимна вода) – 64 особи (11,7 %); Лінденфельд (Липове поле) – 99 осіб (76,2 %); Острів – 77 осіб (4,7 %); Райхенбах (Текучий потік) – 129 осіб (55,8 %); Розенберг (Трояндова гора) – 70 осіб (34,3 %); Фалькенштайн (Падаючий камінь) – 179 осіб (42,3 %); Хоросно Нове – 126 осіб (72 %).

Зауважимо, що кількість населення в колоніях, починаючи з кінця XVIII – початку XIX ст. зростала, а з другої половини XIX ст. поступово зменшувалася. Після приєднання Західної України до УРСР німецьке населення було змушене покинути свої домівки. Впродовж XX ст. німецькі колонії остаточно перестали існувати: більшість із них приєднано до ближніх міст та сіл: Острів²³ і Розенберг (Заріччя) – до м. Щирець, Хоросно Нове – до с. Хоросно Пустомитівського району²⁴. Окремі німецькі колонії перейменовано (наприклад, Дорнфельд – на с. Тернопілля²⁵, Лінденфельд – на с. Липівку Миколаївського району, Айнзідель – на с. Одиноке, Фалькенштайн – на с. Соколівка Пустомитівського району)²⁶.

У Львівському повіті жили й інші етнічні групи, зокрема росіяни та чехи. Існували також “перехідні” групи – так звані латинники, які у 20–30-х рр. XX ст. повільно переходили до ясно окреслених етнографічних груп (поляки, значно рідше українців) і греко-католики з польською розмовною мовою.

Окрім міст і сіл, адміністративно-територіальними одиницями Львівського повіту у 20-х роках XX ст. були поміщицькі фільварки. У цей період існував 91 поміщицький фільварок з населенням 3 197 осіб, з них поляки склали 1 925 осіб (60,2 %), українці – 907 осіб (28,4 %), євреї – 195 осіб (6,1 %), німці – 92 особи (2,9 %), особи інших національностей – 78 осіб (2,4 %).

Отже, упродовж 1920-х рр. населення Львівського повіту було етнічною (національно) строкатим. Питома вага етнічного складу населення різнилася у містах та селах. У містах Львівського повіту переважала єврейська етнічна група (53,3 %). 20–35 % населення вони склали і в трьох найближчих приміських селах, які згодом були приєднані до Львова. У сільській місцевості повіту більшість склали

²² Штойко П. Географія німецьких колоній... – С. 70.

* Присілком Вайнбергена була німецька колонія Унтерберген, яка налічувала 55 осіб, з яких німці становили 49 осіб (89,1 %).

** 72,6 % населення колонії склали поляки.

²³ Довідник адміністративно-територіального поділу Львівської області на 1 вересня 1960 р. / за ред. О. Кушнерова. – Львів: Книжково-журнальне в-во, 1960. – С. 124.

²⁴ Реєстр населених пунктів Львівщини / упорядник М. Горбаль. – Львів: Афіша, 2003. – С. 91–94, 149, 153.

²⁵ Іванчов І. Дорнфельд – вчора, Тернопілля – сьогодні... – С. 209–213.

²⁶ Реєстр населених пунктів Львівщини... – С. 91, 95, 96.

поляки (47 %) з переважаючим відсотком у селах, розташованих навколо Львова та на сході повіту. Українська етнічна група (44,3 %) чисельно поступалася полякам і розміщувалася у віддалених від Львова селах, у східній та південній частинах повіту. У міжвоєнний період у повіті продовжували існувати німецькі колонії.

Додаток. Етнічний склад населення Львівського повіту у 1920-х рр.

